

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN–HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA–TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA–KNOWLEDGE DATABASE

VARGA, Róbert

Nyelv, politika, nyelvpolitika: az 1990-es évek nyelvi egységesítő törekvései Algériában / Language, Politics, Language Policy: the linguistic unifying aspirations in the 1990s in Algeria

Eredeti közlés /Original publication:

in: Csizmadia Sándor – Tarrósy István szerk.: *Afrika Ma – Tradíció, átalakulás, fejlődés*, 2009, Pécs, IDResearch Kft./Publikon Kiadó, pp 355–366. old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA–TUDÁS TÁR – 000.002.870

Dátum/Date: 2018. május / May

filename: vargarobert_2009_NyelvPolAlgeria

Ezt az információt közlésre előkészítette

/This information prepared for publication by:

B. WALLNER, Erika és/and BERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document:

VARGA, Róbert: Nyelv, politika, nyelvpolitika: az 1990-es évek nyelvi egységesítő törekvései Algériában / Language, Politics, Language Policy: the linguistic unifying aspirations in the 1990s in Algeria, *AHU MATT*, 2018, **pp. 1–18. old.**, No. 000.002.870, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Közkönyvtárakban / In public libraries

Kulcsszavak/Key words

magyar Afrika-kutatás, nyelvpolitika Algériában, az algériai példa sajátosságai, nyelvi törésvonalak – hatalmi választóvonalak, a nyelvkérdés mint a polgárháború utáni etnikai rendezés záloga

African studies in Hungary, language policy in Algeria, the characteristics of the Algerian example, language breaks – power dividing lines, language question as the pledge of the post-war ethnic settlement

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS, ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMENTUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES, COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikánisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

NYELV, POLITIKA, NYELVPOLITIKA: AZ 1990-ES ÉVEK NYELVI EGYSÉGESÍTŐ TÖREKVÉSEI ALGÉRIÁBAN

VARGA, Róbert

in: Csizmadia Sándor – Tarrósy István szerk.: *Afrika Ma – Tradíció, átalakulás, fejlődés*, 2009, Pécs, IDResearch Kft./Publikon Kiadó, pp 355–166. old.

A Maghreb-országok avatottabb ismerői számára ismert tény, hogy a térség egykori francia gyarmataiban a „hivatalos nyelv”, „nemzeti nyelv”, „kisebbségi nyelv” fogalmának egymáshoz való, meglehetősen ellentmondásos viszonyáról a mai napig viták folynak. Ezek közül is kiemelkednek az utóbbi húsz év nyelvi *egységesítő* törekvései, melyek szorosan kapcsolódnak az 1990-es évek elejének polgárháborúba torkolló társadalmi–politikai történéseihez. Ennek egyik oka, hogy ekkorra – legalábbis az ideológusok fejében – lezárulni látszott az első, a francia gyarmati rendszer felszámolását követő folyamat, melynek során az ún. Kis-Maghreb országaiban (Algéria mellett Tunézia és Marokkó) az irodalmi arab (*fuszhaa*) a franciával szemben az oktatás és a közigazgatás hivatalos nyelvéné válhatott. Másrészt azért, mert éppen erre az időre vált egyértelművé, hogy ez a látszólag nyelvpolitikai rendezési folyamat, elsősorban Algériában és Marokkóban, nem mindig produkált valódi eredményeket: legfeljebb nemzeti egységtéremtés címén kínált valamiféle elégtételt a társadalom egyes jól körülhatárolható, a mindenkori hatalmi elit politikai bázisát alkotó csoportjai számára.¹

Kiemelt kérdést jelent ezen belül is a nyelvi reform algériai „sikerültsége”, melyet az oráni egyetem professzora, Rabeh Sebaa szavaival, „csak jó nagy adag eufemizmussal nevezhetünk”² igazi arabizá-

¹ Gilbert Grandguillaume, „Comment a-t-on pu en arriver là?”, in *Esprit*, 1995/1.

² Rabeh Sebaa, „La langue et la culture françaises dans le plurilinguisme en Algérie”, in *Trans. Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften*,

ciós politikának, s ami az 1990-es években is masszívan érezteti utóhatásait.³ Ezért sem véletlen, hogy a másik két szomszédos országgal szemben a 90-es években elsősorban Algériában történnek – többségében az avatatlan külső szemlélő számára mindmáig irracionálisnak és erőszakosnak ható – erősen centralizáló nyelvpolitikai döntések. Algériában ugyanis nem pusztán arról van szó, hogy, egyébként Marokkóhoz hasonlóan, az előző évtizedtől kezdve újra és újra fellángolnak a legóvatosabb becslések szerint is nagyjából húsz százalékosra tehető berber kisebbség nyelvi–kulturális autonómia-követelései, hanem ugyanebben az időszakban ismételten radikalizálódik a francia nyelv használatát ellenző politikai álláspont is. Míg ez utóbbi esetében Marokkóban és Tunéziában gyakorlatilag már évek, sőt évtizedek óta lezárt kérdésről beszélhetünk, Algériában mind a francia, mind a berber nyelvvel szemben jelentős igények maradnak kielégítetlenül.

Az algériai példa sajátosságai

Algéria esetével azért is tűnik érdemesnek külön foglalkozni, mert az elmúlt évtized nyelvpolitikai történései egy belpolitikailag jól körülhatárolható időszakkal (a katonai junta-kormány hatalomra kerülése és Liamine Zeroual tábornok regnálásának időszaka) esnek egybe. Ez az 1988. októberi megmozdulásokkal, vagyis a népköztársasági kormányzás destabilizációjának első látványos jeleivel kezdődik, amit az 1991-től folyamatosan érlelődő, s a következő év januári katonai hatalomátvétellel nyíltan kirajzolódó polgárháborús helyzet követ. S bár az 1999-ben hatalomra került Bouteflika elnök által meghirdetett, referendummal szentesített nemzeti megbékélési program a polgárháborús konfliktust formálisan is lezárta, csak a teljes évtized és a 21. század első éveinek ismeretében nyílik arra lehetőség, hogy a – néha a cinikusság határait súroló – nyelvpolitikai döntéseket egy nagyobb bel- és külpolitikai összefüggésrendszerbe ágyazva értelmezzük.

Annak bizonyítására, hogy az 1990-es évekre Algéria nyelvpolitikai helyzete két nyelv (francia és berber) szempontjából is jelentős konfliktusokat generál, álljon itt három tényadat: az első a gyarmatosí-

<http://www.inst.at/trans/13Nr/sebaal3.htm>.

³ Gilbert Grandguillaume, *Arabisation et politique linguistique au Maghreb*, Maisonneuve et Larose, 1983.

tás kora és az azutáni periódus nyelvi konfigurációjával kapcsolatos különbségekre vonatkozik, míg a másik kettőből – a 90-es évek nyelvi térképéből és szociolingvisztikai felmérések eredményéből – a hivatalos és beszélt nyelvek tényleges használatának arányára következtethetünk (ld. függelék).⁴ E három szempontot azért is érdemes rögzíteni, mert pontosan ez az a három reália, amit az algériai nyelvtörvényalkotás politikai szándékai rendre figyelmen kívül hagytak. S bár az *arabizáció* mértéke alapvetően megváltozott az 1960-as évek eleje óta, amikor egy – Gilbert Grandguillaume kifejezésével élve, valódi „nyelvi tervgazdálkodásnak” köszönhetően – az akut káderhiány miatt a Közel-Keletről kellett tízezres nagyságrendben tanárokat „importálni” az irodalmi arab nyelvű iskoláztatás újraindításához, a célok és a módszerek aligha. Hogy megértsük e döntések politikai motiváló erejét, vissza kell tehát mennünk egészen a függetlenségi háborút közvetlenül megelőző időszakra, amikortól kezdve – a 800 éves királyi dinasztia mítoszát ápoló Marokkóban ugyanúgy, mint a demokratikus népköztársasági Algériában vagy akár Tunéziában – a nyelv a *nemzet-állami egység* és a *pánarab eszme* jelképévé vált. Ennek egyik első megfogalmazása volt Ben Badis sejk híres jelmondata („hazám Algéria, nyelvem az arab, vallásom az iszlám”), amelyet az 1930-as évektől az uléma-mozgalom zászlajára tűzött, s amelyet az FLN (az országot azóta is kormányzó Nemzeti Felszabadítási Front) saját ideológiai képére gyúrva, csendben magáévá tett a függetlenségi harc során. Így az „egy nyelv, egy vallás” elv továbbra is a függetlenségi ideológia központi gondolata maradt, miközben az uléma-mozgalmak, a többi kisebb ideológiai csoporttal együtt, már rég felmorzsolódtak az algériai ellenállás belső hatalmi harcaiban.

Jellemző módon a mindenkori hatalom a független Algériában (is) az egységes algériai nemzet legitimációját látja a nyelvválasztás szimbolikus aktusában: az 1962 utáni, immár törvényileg is hivatalossá tett nyelv a Korán szent nyelvének, a koranikus arabnak a modernizált változata lett. Abdou Elimam kifejezésével élve azonban a modern világi állam keretein belül az irodalmi arab a vallás *szent* nyelvéből az 1962 utáni *hatalmat felszentelő* nyelvvé is válik, annak szentségét,

⁴ „A vizsgálat adatait tekintve a legszembevetőbb tény az, hogy az algériai háztartások 60 százaléka, vagyis több mint 2,5 millió család érti vagy használja a francia nyelvet, ez pedig a 16 évesnél idősebb lakosság körében 14 millió főt jelent.” (A *Le français dans le monde* jelentése a francia nyelv algériai helyzetéről, 2003 október).

egységét és oszthatatlanságát is megtestesítve. A politikai hatalom által szakralizált irodalmi nyelv lényegét Elimam három jelzővel írja le (*tiszta, szent és szép*), ami a nyelvnek a hatalommal alkotott viszonyában a következőképp interpretálható:

„*Tiszta*, s így az uralkodó hatalom tiszta és legitim, a nemzeti függetlenségi harcon alapuló voltát közvetíti.

Szent, s ezáltal annak a politikai centrumnak a szentségét és sérthetlenségét hordozza, amely védelmezi a vallást és annak szent nyelvét.

Szép, mert a rend és a törvény által biztosított összhangot képviseli.”⁵

A korabeli hatalmi filozófia, legalábbis a nyelvpolitika terén, kétféle választ adhatott a gyarmati uralom alól frissen felszabadult államokban megnyilvánuló *többsnyelvűség* társadalmi valóságára: vagy egy, a fennálló nyelvi alapokon szerveződő kodifikált népnyelv (*koiné*) megteremtésével (ez volt a helyzet Egyiptomban, de az 1960-as évek végén Tunéziában is történtek hasonló kísérletek), vagy éppen ellenkezőleg, e különbségek mesterséges elfojtásával. Gyaníthatóan – s az 1990-es évek Algériája esetében ez utóbbi igazolódik – súlyosabbak a tétek, ha ehhez a többsnyelvű valósághoz több etnikum valódi jelenléte is társul, melynek következménye, Rebah Sebaa megfogalmazásában „*azon kisebbségi vagy regionális nyelvek létének figyelmen kívül hagyása, melyek pedig már mind a konvencionális arab, mind a francia nyelv megjelenése előtt jelen voltak. Más szóval a többsnyelvű-jelleg s így az algériai társadalom multikulturalitásának tagadása is, a nyelvi homogeneitás politikai eszközökkel történő megteremtése*”. Az ilyen „reform” eredménye, melynek során Sebaa szerint úgymond „a gyereket kiöntik a fürdővízzel”, a kezdetektől erőteljesen kétséges volt.⁶ Különösen igaz ez az 1991-től, majd 1996-ban a törvény erejével ellehetetleníteni próbált francia nyelv esetében, amely nem egyszerűen napi szinten használatos az algériai lakosság több mint felének körében, hanem máig a technika, a tudomány nyelve is.

⁵ Elimam, Abdou, „Politique linguistique ou linguistique politique”, in <http://www.u-picardie.fr/LESCLaP/spip.php>

⁶ Sebaa, op. cit.

Nyelvi törésvonalak – hatalmi választóvonalak

A magyarázat a különböző – többségi vagy kisebbségi – nyelvek használatának szimbolikus jelentéséhez kapcsolódik. Az 1990-es évek Algériájában ennek megfelelően a nyelvi elkülönülésnek nagyjából három paradigmája érvényesül, ami háromféle típusú hatalmi választóvonalat is jelent a „hatalmat gyakorlók” és a „*alattvalók*” között. Az első kettő jól ismert történelmi-társadalmi okokkal magyarázható: ilyen szembenállás figyelhető meg egyrészt a francia (a „*hajdani gyarmatosító nyelve*”) és a *az országot ma magáénak tudó nemzet nyelve* között, másrészt az arab nyelvet beszélő *többségi nemzet* és a berber (*tamazight*) nyelveket beszélő *kisebbség* között. Az ország belpolitikai állapota tekintetében azonban a legsokatmondóbb ebben a periódusban mégis az a *mesterséges* nyelvi-hatalmi törésvonal, amellyel hivatalos megnyilatkozásaiban az új nemzetállam hatalmát gyakorló, magát sérthetetlenként tételező elit („*uralkodó osztály*”) választja el magát mesterségesen az uralma alatt tartott, megnyilatkozásaiban az algériai arab dialektusokat használó „*néptől*”. S hogy ez nem egyszerűen nyelvi különbségtétel, jól mutatja az a kifejezés (*hogra*, azaz 'megvetés'), mellyel a népi szóhasználat már évtizedek óta jellemezte a hatalomnak ezt a nyelvi kérdéseken messze túlmutató gesztusát.⁷

A „*másként beszélő*” tehát elkerülhetetlenül a hatalom által megvetett és kirekesztett „*másként gondolkodó*” szinonimája lesz. S ha a végső cél – vagyis az algériai *nemzetállam* lényegéről másként gondolkodók *kirekesztése* a hatalom környezetéből – nem is, de az eszközök és a pillanatnyi belpolitikai érdekek mégis különböznek az 1980-as évek végén és egy évtizeddel azután. Az 1988-at követő évek alapján, mikor Algériában nemcsak az ország gazdasága, hanem az addig felépített nemzeti egység mítosza és a kormánypárt (FLN) tekintélye is romokban hevert,⁸ az a benyomásunk, mintha a nyelvpolitikai intézkedések elsősorban a hatalmi centrum addigi fő kritikusa, *francia* orientációjú értelmiség ellen irányulna, s csak másodlagosan a berber kisebbség vagy a szélesebb tömegek ellen. A *represszió* politikája azonban sikertelen az ebben az időszakban már javában formálódó

⁷ Gilbert Grandguillaume, „Arabisation et démagogie en Algérie”, in *Le Monde diplomatique*, 1997. február.

⁸ Rachid Boudjedra, *FIS de la haine*, Denoel, 1992.

másik erővel, az Abassi Madani vezetésével szerveződő ellenzékkel, az Iszlám Üdvfront Pártjával (FIS) szemben. Ezért fontos megjegyezni, hogy bár a nyugati elemzők az 1991. januári nyelvtörvényt⁹ első olvasatban egy Nyugat-ellenes, kifejezetten a francia nyelv használatának adminisztratív és köznyelvi visszaszorítására irányuló gesztusként értelmezik, a helyzet ennél összetettebb. Egyrészt, három évtizeddel a francia fennhatóság megszűnése után, a kormányzó hatalom a szimbolikus gyarmatosítás effajta végső, adminisztratív lezárásával igyekszik végképp legitimálni önmagát, másrészt viszont ugyanezzel a törvénnyel az országos szinten fenyegető elégedetlenségi hullámot lecsendesítendő, a megállíthatatlanul előretörő másik ellenzéki erő, a Nyugat-ellenes populista FIS-szel is mintha közös nevezőt igyekezne találni.

Az, hogy ezek a kísérletek végül is elégtelennek bizonyulnak, egy fontos belpolitikai fordulatnak köszönhető, mivel fél évvel korábban, 1990 júniusában, a kormány hatalommegtartó kísérletei ellenében kikényszerített helyhatósági választások után, valódi *kettős hatalom* jön létre. Miközben az FLN a kormányon próbálja a töredező nemzeti egység látszatát kelteni, a helyhatóságok nagy részét az iszlamista erők irányítják. A radikális iszlám párt törvényen kívül helyezése és az 1991-es rendkívüli állapot bejelentése pedig egyértelműen a kormányzó erő katonai szárnyának megerősödését jelenti. Az erősödő represszió dacára, ugyanezen év decemberében a FIS a parlamenti választások első fordulóját is fölényesen, abszolút többséggel nyeri. A politikai alku lehetősége a kormány számára tehát végképp elúszik: a választás második fordulója helyett kihirdetett *rendkívüli állapot* és az azt követő *polgárháborús helyzet* pedig arról tanúskodik, hogy a közvetett politikai eszközök helyett – így az 1991-es nyelvtörvény is, melynek alkalmazása és betartatása, bár arról több cikkely rendelkezik¹⁰, meglehetősen kétséges – a nemzeti egységpolitika megvalósítására immár a közvetlen *katonai megoldások* kerülnek előtérbe.

A hadsereg és a katonai kormány polgárháborús konfliktusban tanúsított szerepvállalásáról mára azonban erőteljesen megoszlanak a vélemények. Az utóbbi évek értékelései ugyanis jelentősen különböznek attól az egyoldalú képtől, melynek mediatizálásával a hatalmi gépezet propagandája, elsősorban a terrorista merényletek körüli hiszté-

⁹ A 91-05-ös sz. „Törvény az arab nyelv általános használatáról” van szó.

¹⁰ Ld. az 1991-es törvény III. fejezetét.

riakeltéssel, éveken keresztül *manipulálta* a külföldi közvéleményt, egyes esetekben ráadásul a Nyugat tudtával vagy netán annak asszisztálása mellett.¹¹ A polgárháborús helyzet elhárultával óvatosan megfogalmazott – s cáfolhatatlanul talán nem is bizonyítható – vádak hangzottak el azzal kapcsolatban is, hogy a hivatalos politikai álláspont szerint a „láthatatlan ellenség”, azaz az iszlám szélsőségesek ellen folyó állandó katonai akciók részben az ártatlan lakosság megbüntetésére irányultak volna. Sőt, egyes elemzők látni vélték, hogy az „iszlám dzsihád által elkövetett merényletek” néha földrajzilag is jól körülhatárolható helyszínei láttán, esetenként egyenesen a hadsereg részéről titokban elkövetett politikai–etnikai tisztogatás gyanúja merülhetett fel.¹² A hasonló találgatások mellett vitathatatlan tény azonban, hogy az 1991-es nyelvtörvény jelentősége jóval túlmutat a korábbi (1966-os, 1968-as és 1976-os stb.) törvényi szabályozásokén. Főleg a későbbi történések fényében, sokkal kevésbé tűnik a korábbi „nyelvi tervgazdálkodás” befejező állomásának, mint, az FLN hatalommegtartó játéka részeként, egy első, visszafogott kísérletnek az etnikailag nem egységes, történetileg többkultúrájú algériai nemzetet felülről, akár a nyílt erőszak árán történő *mesterséges* egységesítésére.

Zeroual tábornok 1995-ös elnökké választása, miközben a hatalmi centrum távlati céljai változatlanok maradtak és az erőszakos cselekmények tovább zajlottak, átmenetileg megteremtette a feltételeket a törvényi keretekhez történő visszatéréshez. Ennek eredményeként születhetett meg 1996 decemberében az 1991-es törvény – a kormány szerepét ellátó Nemzeti Átmeneti Tanács által – „újrátöltött” változata, a hírhedt 96–30-as rendelet. Ez minden nem irodalmi arab nyelven folyó nyilvános érintkezést egyszerűen *tilosnak* nyilvánított, s a rendelkezés teljes életbe léptetésére irreálisan szűk, körülbelül másfél éves (a felsőoktatás, addig szigorúan technikai okokból, franciául zajló területein pedig nagyjából három éves) határidőt szabott.

¹¹ Arnaud Dubus, „Abdelkader Tigha laché par la France”, *Libération*, 2002. december 23.

¹² Habib Souaidia, *La sale guerre*, Gallimard, 2001. Ld. még az Amnesty International Algériáról szóló, 1997. november 18-i jelentését.

A nyelvkérdés mint a polgárháború utáni etnikai rendezés záloga

Az 1996. decemberi rendelkezés utóélete, habár az valamennyi kisebbségben lévő, akár írott, akár beszélt nyelvet egyformán érvénytelené nyilvánított a hivatalos kommunikációban, mégis más és más a berber és a francia nyelv esetében. 1999-től a Liamine Zeroualt követő, az FLN „rég” katonai szárnya számára kompromisszumot jelentő Abdelaziz Bouteflika köztársasági elnök nem csak *a nemzeti megbékélés* tervét viszi keresztül a megválasztását követő két éven belül, hanem a francia nyelvvel kapcsolatban egy tulajdonképpen mindig is betarthatatlannak bizonyuló törvényt – az 1998-ban véglegesen életbe lépő, vissza pedig hivatalosan soha nem vont 1996-os törvényt – tesz zárójelbe. Országá nemzetközi elszigeteltségének csökkenését remélve, 2001-ben részt vesz a Yaoundéban rendezett francia-afrikai csúcson, majd 2002-ben Bejrútba utazik az Algéria által 1986 óta rendre bojkottált Frankofón Csúcsra¹³. A részvételével keltett meglepetést csak fokozza forró hangvételű beszédében, ugyanis egyértelműen hitet tesz a francia nyelv hasznossága mellett:

„Tudomásul vesszük, hogy a francia nyelv használata lehetővé teszi országunk fiataljainak, hogy látómezejüket kiszélesítsék, és hogy a modern világ előrehaladásában részt vállaljanak.”¹⁴

Ezzel szemben *a berber* nyelvvel és kultúrával szembeni stratégia-váltás közvetlen külpolitikai hozadéka minimális, így, bár a berberkérdés a térségben nem speciálisan algériai probléma – a kérdés megoldása Marokkóban sem tekinthető megoldottnak ebben az időben, ahol pedig az arab és a francia nyelv viszonyát és az arab nyelv státusát *de jure* csupán az 1996-os alkotmány egy félmondatával „szabályozták” – ezen a téren csak lassú elmozdulás történik az évtized végéig. Ennek ellenére az 1990-es évek algériai nyelvpolitikai vitái az (elsősorban *kabíliai*) berber kisebbségről is szólnak, amely *komoly politikai* tényező a maga 20-30 százalékaival, s Algír szemében az etnikai alapú lázadás folyamatos kockázatát jelenti. Az 1980-as évek gazdaságilag és politikailag omladozó nemzetállamában pedig a berber el-

¹³ 2006-os OIF-csúcson viszont már ismét nem vesz részt.

¹⁴ Elhangzott október 18-án, Bejrútban. Vö. Khaled Elraz, „Euphorie à Beyrouth. Une Francophonie revitalisée”, www.afrik.com.

lenállási mozgalom is új lendületet kap: az első komolyabb megmozdulás az 1980-as, ún. „berber tavasz” kapcsán bontakozik ki, amely azonban nyelvpolitikai követeléseiben (a berber nyelv használata az oktatásban és a közigazgatásban nem ér célt. Sőt, egészen 1989-ig hivatalból *büntetendő* cselekménynek számított a berber kulturális egyesületek működése vagy berber nyelvű könyvek kiadása.

Az 1991-es nyelvtörvény nem pusztán ezeket a reményeket foszlatta szét, hanem azokat a számításokat is keresztülhúzta, hogy Algír a berbereket, akár kulturális, akár politikai értelemben, valaha is államalkotó nemzetnek ismerje el. Bár, részben a közoktatás 1994-es kabíliai bojkottjának nyomán, egy évvel később létrejön az Országos Berberügyi Tanács és az 1996. novemberi alkotmányreform-tervezet úgy fogalmaz, hogy Algéria „*identitásának alapvető alkotóelemei az iszlám vallás, az arabság és a berberség*”, még nyelvpolitikai előrelépés sem történik a témában, sőt az 1996-os államtanácsi rendelet az addigi állapotokat konzerválja. Történik mindez abban az időszakban, amikor jelentős változások zajlanak a *tamazight* nyelv modernizációja téren: megszületik a latin karakterekkel írott, egységesített és kodifikált berber nyelv, az első számítógépes szövegszerkesztő program, valamint az első teljesen berber nyelvű mozifilm (Mouloud Mammeri *La colline oubliée* – Az elfelejtett domb – c. regényének adaptációja).

Nyelvkérdésben viszont az időközben elfogadott 2002-es alkotmánymódosítás (ld. a függelékben), sem fogalmaz egyértelműen, hiszen az alkotmány megfelelő, immár módosított cikkelyében a berber (*tamazight*) nyelvet „nemzeti nyelvként” ismeri el, ami viszont semmiképpen nem jelenti a berber nyelv hivatalos használatának engedélyezését. S bár a 2000-től kidolgozott oktatási reform következtében, 2003. szeptembertől már néhány iskolában tanítható az immár kodifikált berber nyelv, Bouteflika elnök 2005. október 4-i constantine-i beszédében mégis a következőképpen fogalmaz:

„*Nincs a világon egy olyan ország sem, ahol egynél több hivatalos nyelv van, és Algéria, ahol az Alkotmány az egyetlen arab nyelv hivatalos voltát szentesíti, sem lesz ilyen.*”

Tekintve, hogy ez a megállapítás téves – hiszen mintegy 40 ilyen ország van a világon (így Kanada, a híres 101/77-es törvényével, valamint Finnország, Belgium, és összesen 16 afrikai, 8 ázsiai, 7 európai, 2 amerikai és 7 óceániai állam) – így az 1990-es évek meddő pró-

bálkozásai után Algériában is kérdés, hol áll meg ez a folyamat. Megelégszik-e a *berber kisebbség* a neki biztosított szűkös oktatási jogokkal, vagy továbbra is céljának tekinti átfogó nyelvi jogok kivívását? A jelenlegi állapotot tekintve mindenesetre, bármekkora fejlődés is történne az oktatás vagy a média terén, a hivatalos nyelvként történő elismerés nincs napirenden.

A kor nyelvpolitikáját vizsgáló nyelvészeket pedig minden bizonynyal keserűes nevetésre ingerli a már idézett Abdou Elimem-tanulmány címadó szójátékának kicsengése: eszerint ugyanis ha az 1990-es évtizedben az algériai kormányzat saját intézkedéseit *nyelvpolitikának* nevezi, nem kellene-e azt leginkább (a persze nem létező és abszurd) *politikai nyelvészet* elnevezésre módosítani?

FÜGGELÉK

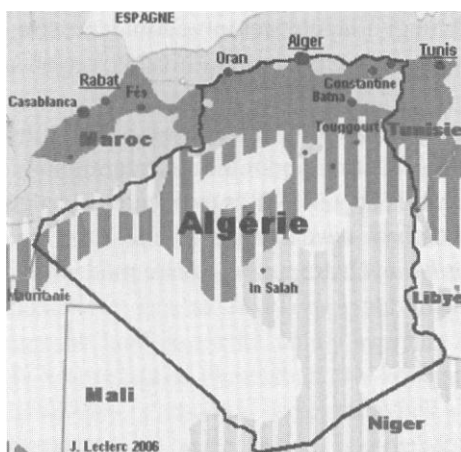
1. *Adatok Algériáról (forrás: www.tlfg.ulaval.ca. www.jeune-afrique.com)*

- **Népesség:** 32,3 millió fő (2004-es becslés)
- **Hivatalos nyelv:** irodalmi arab (fuszhaa)
- **Többségi nyelvcsoportok:** arab dialektusok (83,2 %), melyből az algériai arab (kb. 60 %)
- **Kisebbségi nyelvek:** berber nyelvek (tamazight) (27,4 %), francia, hausza, cigány, tadaksahak
- **Alkotmányos rendelkezések a nyelvről:** 1996-ban módosított alkotmány (preambulum és 3. Cikkely)
- **Főbb nyelvi törvények és rendeletek:**
 - 66-154 és 66-155. sz. törvényerejű rendelet (1966. június 8) az igazságszolgáltatás nyelvéről
 - 1968. április 26-i rendelet a tisztviselők kötelező arabnyelvismeretéről
 - 1976. júliusi belügyminiszteri rendelet a plakátolásról
 - 91-05 sz. törvény (1991. január 16) az arab nyelv általános használatáról
 - 96-30 sz. törvényerejű rendelet (1996. december 21)

II. Nyelvi konfigurációk a Maghreb-országokban (1962–90)

	Beszélt nyelvek (köznapis érintkezésben használt)		Hivatalos nyelv (nyilvános nyelvhaszná-)
1962 előtt	Dialektális arab	Berber dialektusok (tamazight)	francia
1962 után	Dialektális arab	Berber dialektusok (tamazight)	irodalmi arab

III. A Maghreb-országok nyelv földrajzi helyzete (forrás: www.tlfq.ulaval.ca)

■ Arab dialektusok □ Berber dialektusok

IV. 1999-es felmérések, algériai egyetemisták nyelvhasználati szokásairól (forrás: Yacine Derradji, *La langue française en Algérie. Étude sociolinguistique et particularités lexicales*, akadémiai doktori értekezés, Constantine, 2000)

	Francia	Dialektális arab	Irodalmi arab	Tamazight
otthon	84,66	46,59	3,40	5,11
barátokkal	87,5	60,22	6,81	2,84
egyetemen	85,22	64,2	8,52	1,13

V. Részletek a 91-05 sz., „Az arab nyelv általános használatáról” szóló törvényből (1991. január 16. Forrás: www.tlfq.ulaval.ca)

1. FEJEZET – ÁLTALÁNOS RENDELKEZÉSEK

1. cikkely

Jelen törvény célja az arab nyelv használatára, előremozdítására és védelmére vonatkozó általános szabályok lefektetése a nemzet életének különböző területein.

2. cikkely

1) Az arab nyelv az autentikus nemzeti egyéniség alkotóeleme és a nemzet változhatatlan jellemvonása.

2) Használata a szuverenitást jelképezi. Használata általánosan kötelező.

3. cikkely

1) Valamennyi intézmény kötelessége az arab nyelv előmozdítása és védelme, valamint tisztaságának és helyes használatának óvása.

2) Az arab nyelv nem arab karakterekkel történő átírása szigorúan tilos.

II. FEJEZET – ALKALMAZÁSOK

4. cikkely

A közigazgatás, az intézmények, vállalatok, egyesületek természetüktől függetlenül valamennyi tevékenységük során kötelesek kizárólag az arab nyelvet használni, így a kommunikációban, az adminisztrációs munkában, a gazdasági, műszaki, művészeti ügyvitelben.

15. cikkely

Az oktatás és nevelés, valamint a szakképzés minden szinten, területen és szakon arab nyelven történik, az idegennyelv-oktatás lehetőségének a fenntartásával.

19. cikkely

1) A hirdetések és reklámok jellegüktől függetlenül arab nyelven történnek

20. cikkely

1) Esztétikus és korrekt átírhatóság esetén a cégek, jelzőtáblák, jelmondatok, hirdetőtáblák, továbbá bármilyen intézményt, szervezetet, vállalatot, valamely tevékenységet folytató helyiséget jelölő vilá-

gító, domborformázott vagy vésett feliratok kizárólagosan arabul jelenhetnek meg.

2) Kiemelt turisztikai övezetekben az arab nyelvű felirat mellett idegen nyelvű információ is elhelyezhető.

III. FEJEZET – A VÉGREHAJTÓ, FELÜGYELETI ÉS TÁMOGATÓ SZERVEKRŐL

23. cikkely

1) A kormányfő felügyelete alá tartozó nemzeti szervet hoz létre a törvényben foglaltak alkalmazásának végrehajtására és betartatására.

26. cikkely

Az Algériai Arab Nyelvi Akadémia feladata az arab nyelv gazdagítása, előmozdítása és fejlődése, annak kisugárzását segítő.

28. cikkely

1) Az Állam kitüntetésben részesíti a legkiválóbb, arab nyelven történő kutatásokat folytató tudósokat.

IV. FEJEZET – BÜNTETŐJOGI RENDELKEZÉSEK

29. cikkely

1) Valamennyi, nem arab nyelven szerkesztett hivatalos dokumentum semmissé nyilvánítatik.

2) Az ilyen dokumentumokat szerkesztő vagy hitelesítő felek következményük teljes büntetőjogi felelősségét vállalják.

30. cikkely

Jelen törvény rendelkezéseinek megszegése súlyos vétségnek minősül és eljárást von maga után.

31. cikkely

A 17, 18, 19, 20, 21. és 22. cikkelyekben foglaltak megsértése 5000-10 000 dinár bírsággal sújthatók.

32. cikkely

1) A nem arab nyelven szerkesztett dokumentumot aláíró hivatalos funkciót gyakorló személy 1000–5000 dinárig terjedő bírsággal sújtható.

2) Külföldi használatra szánt, lefordított dokumentumok aláírása megengedett.

33. cikkely

1) Magánvállalatok vezetői, valamint a kereskedők és kisiparosok vétségük esetén 1000–5000 dinárig terjedő bírsággal sújtható.

2) Visszaesőként elkövetett vétség esetén a visszaesők vállalkozásuk, illetve telephelyük időleges vagy végleges bezárásával büntethetők.

VI. Részletek a 96-30 sz. törvényerejű rendeletről (1996. december 21. Forrás: www.tlfq.ulaval.ca)

11. cikkely

1) A levelezésnek és a kommunikációnak valamennyi közigazgatási intézményben, vállalatnál, egyesületnél, azok természetétől függetlenül, arab nyelven kell folynia

2) Külföldi féllel történő kapcsolattartás esetén az intézményekben és egyesületeknél a nemzetközi szokások a mérvadóak. *18. cikkely*

1) Minden nyilatkozatnak, felszólalásnak, előadásnak és televíziós adásnak arab nyelven kell folynia.

2) Amennyiben ezek idegen nyelven folynak, arabra fordításuk kötelező. *23. cikkely*

1) A köztársasági elnök létrehozza a felügyelete alá tartozó Arab Nyelvi Legfelsőbb Tanácsot, melynek feladata:

– jelen és minden, az arab nyelv használatáról és védelméről hozott törvény betartatása, az arab nyelv előremozdítása és fejlesztése

– az arab nyelv használatát és védelmét felügyelő valamennyi szerv koordinálása

– ezek munkájának értékelése

– éves jelentés készítése a köztársasági elnök felé az arab nyelv általános használatáról.

VII. A 02-03. sz. törvény az Alkotmány módosításáról (2002. április 10. Forrás: <http://www.apn-dz.org>)

1. cikkely

(az Alkotmány szövegéhez) az alábbi, 3b cikkely járul: „3. b) cikkely. -A tamazight (berber) szintén nemzeti nyelv. Az Állam területén figyelemmel kíséri annak és minden nyelvváltozatának fejlesztését és előmozdítását”

Algír, 1423 Moharram 27.
Abdelaziz BOUTEFLIKA

FELHASZNÁLT IRODALOM

„Algérie: un système éducatif en mouvement”, in *Le français dans le monde*, 2003/330.

Amnesty International: *Algeria: Civilian population caught in a spiral of violence*, <http://asiapacific.amnesty.org>

Boudjedra, Rachid: *FIS de la /mine*, Denoël, 1992.

Dubus, Arnaud: „Abdelkader Tigha laché par la France”, in *Libération*, 2002. december 23.

Elimam, Abdou: „Politique linguistique ou linguistique politique”, in <http://www.u-picardie.fr/LESCLaP/spip.php>

Elraz, Khaled: „Euphorie à Beyrouth. Une Francophonie revitalisée”, <http://www.afrik.com>.

Grandguillaume, Gilbert: „Arabisation et démagogie en Algérie”, in *Le Monde diplomatique*, 1997. február.

Grandguillaume, Gilbert: „Comment a-t-on pu en arriver là? ”, in *Esp-rit*, 1995/1.

Grandguillaume, Gilbert: *Arabisation et politique linguistique au Maghreb*, Maisonneuve et Larose, 1983.

Khalfoune, Tahar: „La face cachée de l'Algérie – Langues, identité et constitution”, in: Bistolfi, Robert – Giordan, Henri (szerk.), *Confluences Méditerranée. Les Langues de la Méditerranée*, L'Harmattan, 2003, 169–189.

Ramonet, Ignacio: „Kabylie”, in *Le Monde diplomatique*, 2001. július.

Sebaa, Rabeh: „La langue et la culture françaises dans le plurilinguisme en Algérie”, in *Trans. Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften*, <http://www.inst.at/trans/13Nr/sebaa13.htm>.

Souaidia, Habib: *La sale guerre*, Gallimard, 2001.